

**A gondnokság alá helyezés és a választójog
elvesztésének problémája a szellemi
sérültek esetében Magyarországon**

Tartalomjegyzék

Bevezetés	3
Társadalmi háttérinformációk	4
Jogi környezet	6
A gondnokság alá helyezésről röviden	7
A választójog általánossága	9
A magyarországi szabályozás története	12
A bírósági eljárás és az egyedi bírói döntés	17
Az alperes	18
Az orvosszakértő	21
A bíró	24
Összegzés	25
A téma aktualitása	25
Utómunkák, jövőbeni tervek	28
Utószó	29
Bibliográfia	30
Internetes hivatkozások	32

Bevezetés

„Az egyenlőség az igazságosságnál kezdődik.”

Victor Hugo

Valóban ebbe az irányba haladunk-e, vagy az oly sokak által hangoztatott egyenlőség és igazságosság még mindig nagyon távol áll tőlünk? Mennyire képes és mennyire akar, az általános jogelvekkel együtt fejlődni a magyar jogalkotás és egyáltalán létezik-e elfogadható megoldás a szellemi fogyatékkal élők számára? Hogyan engedhető meg a 21. század elején, hogy államok, polgáraik alapjogait korlátozzák, legtöbbször indokolatlanul? Ilyen és ehhez hasonló kérdésekre keresem a választ dolgozatomban.

A mentális sérültek választójoga kapcsán szeretném körüljárni a gondokság alá helyezés, az esélyegyenlőség, általános választójog témáját, azzal a feltevéssel, hogy bizony kielégítő megoldás még sajnos mind a mai napig nem létezik.

Először a hatályban lévő törvények és jogszabályok alapján ismertetem a fennálló magyarországi helyzetet és annak előtörténetét, majd ezeket a törvényeket viszonyítanám az országunk által ratifikált nemzetközi egyezményekhez, ránk is vonatkozó ajánlásokhoz.

Szeretnék rávilágítani, hány helyen sérülnek ezeknek az egyébként is meglehetősen kiszolgáltatott embereknek a jogai és ebben az esetben is mennyire igaz az a megállapítás Magyarországgal kapcsolatban, miszerint bár a törvényhozás maga igen gyorsan és gördülékenyen halad, az elfogadott törvények és jogszabályok érvényesítésével, értelmezésével igen komoly gondok vannak.

Tisztában vagyok azzal, hogy a témát már több civil szervezet is igen mélyrehatóan tanulmányozta, és sok cikkük, tanulmányuk foglalkozik a gondnokság, mint védelmi mechanizmus jogi alkalmatlanságával. A kérdés ugyanis egyrészt húsba vágó, másrészt pedig igencsak időszerű.

Dolgozatomban kitérek a választójog, mint alapjog gondnokság alá helyezéssel kapcsolatos korlátozására, illetve az alternatívaként felvázolt támogatott döntéshozatali rendszer szabályozására, hiányosságaira. Továbbá vizsgálni szeretném a magyar jogrendszer komoly, ezt a területet egyik leginkább érintő problémáját, mégpedig jogszabályok kifejtésének és értelmezésének hiányát.

Társadalmi háttérinformációk

A téma nem csak az emberi jogok egyre növekvő elismertsége és védelme miatt fontos, hanem azért is, mert napjainkban a kizáró és korlátozott gondnokság alá helyezést kimondó hatályos bírósági ítéletek hazánkban, mintegy 66.000 embert zárnak ki a közügyekből azzal, hogy ezeket a személyeket a gondnokság alá helyezési eljárás során automatikusan megfosztják választójoguktól.

Márpedig ez a szám nagyjából egy közepes budapesti választókerület létszámának felel meg. A gondnokoltak száma pedig (elsősorban az öregedő társadalom következtében) évről évre növekszik. Ha ehhez hozzávesszük, hogy ma a fogyatékkal élők mintegy egymilliárdan (vagyis a Föld lakosságának közel 15%-a) a világ legnagyobb kisebbséget jelentik, a kérdés azonnal elsőbbségivé növi ki magát.¹

Az, hogy a magyar szabályozás nem felel meg az Európai Unió normáinak már régóta lehetett tudni, ám az Emberi Jogok Európai Bíróságának Kiss Alajos kontra Magyarország ügyében hozott ítélete óta kézzelfogható, hivatalos bizonyítékaink és ajánlásaink és elmarasztaló ítéltük is van már². Kiss Alajos maga kérte a gondnokság alá helyezését mániás depressziójára hivatkozva. Az ítélet értelmében 2005. május 27.-én hivatalosan is korlátozott gondnokság alá helyezték. Az alperes, minthogy betegségét maga is elismerte, nem fellebbezett a gondnokság alá helyezése ellen. A 2006-os országgyűlési választásokkor szembesült csak azzal, hogy korlátozott gondnokság alá helyezésével szavazati jogát is elvesztette. Először a Választási Bizottsághoz, majd a Pesti Központi Kerületi Bírósághoz fordult jogorvoslatért, de benyújtott panaszait sorra elutasították, arra hivatkozva, hogy választójog automatikus elvesztése gondnokság alá helyezés estén, hatályos törvényi szabályozásban is szerepel, tehát jogszerű ítélet született.

Az Európai Emberi Jogi Bírósághoz benyújtott indítványában a (itt már) felperes, az Emberi Jogok Európai Egyezménye 13.³, 14.⁴, illetve az első Kiegészítő Jegyzőkönyv 3. cikkelyére⁵ hivatkozva nyújtotta be panaszát az eljárás ellen. A felperes szerint választójog

¹ Természetesen ez a szám igen széles fogyatékosági skálán oszlik meg, az enyhén mozgássérültektől a teljesen cselekvőképtelen emberekig. WHO és a Világbank közös jelentése 2011.

Forrás: http://whqlibdoc.who.int/publications/2011/9789240685215_eng.pdf

² [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-76991#{"fulltext":\["alajos"\],"itemid":\["001-98800"\]](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-76991#{) magyarul: http://halmaigabor.hu/oktat_mutat.php?kat_azon=3&kat_nyelv=magyar&kezd=0

³ 'Hatékony jogorvoslat'hoz való jog' Forrás: http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/01BD2C9F-96C5-4AC7-A4F6-389A89ACEE24/0/HUN_CONV.pdf

⁴ 'Diszkrimináció tilalma' : http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/01BD2C9F-96C5-4AC7-A4F6-389A89ACEE24/0/HUN_CONV.pdf

⁵ 'Szabad választásokhoz való jog' : http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/01BD2C9F-96C5-4AC7-A4F6-389A89ACEE24/0/HUN_CONV.pdf

elvesztését a bíróságnak egyénileg kellene elbírálnia, mégpedig körültekintő vizsgálódás után, hiszen például az ő (Kiss Alajos) esetében sem végeztek semmilyen a betegsége és választási döntéshozó képessége közti kapcsolatra irányuló vizsgálatot. Állítása szerint ez annak következménye, hogy ügyének intézése során az érintett bíróság nem törekedett egyéni, szubjektív elbírálásra, inkább rutinszerűen követte az Alkotmányt és a Polgári Törvénykönyv vonatkozó előírásait.

A felperes további nemzetközi dokumentumokra és elvekre hivatkozva állította, hogy a Kormány politikája, miszerint minden gondnokság alá helyezett személy alkalmatlannak ítélt az önálló politika döntéshozatalra, igen elavult és jogsértő.

Az EJEB elfogadta a felperes érveit az ügyben és bár elismerte, hogy az egyes országoknak a választójogot érintő szabályozások tekintetében igen nagy a mozgáster, a választójogot mégis a demokratikus rendszer fennállásához szükséges alapkőnek tekinti, aminek szabályozása nem érintheti magának a jognak a lényegét, nem veheti el annak hatékonyságát⁶. Kiköti továbbá, hogy az alkalmazott korlátozásnak mindenképpen figyelembe kell venniük a *szükségesség és arányosság*⁷ követelményét. Ezek alapján pedig szavazójog abszolút és automatikus korlátozását elfogadhatatlannak tartja. Különösen fontos ezen elvek a betartása akkor, ha egy, a társadalom hosszú ideje megkülönböztetett csoportját éri hátrányos megkülönböztetés. Ennek értelmében kimondja, hogy a korlátozás nem arányos a tőle elvárt védelem szintjével, és a szabályozás a hatályos nemzetközi egyezményekkel sincs összhangban. Az Európai Emberi Jogi Bíróság kimondta azt is, hogy pusztán a fogyatékoság nem adhat alapot a választójog elvesztésére⁸, ha az ítélet mögött nincs hitelt érdemlő bizonyíték. Ennek értelmében a bíróság elmarasztalta, kártérítés megfizetésére és a hatályos jogszabályok felülvizsgálatára utasította az országot.

⁶ EJEB: Kiss Alajos kontra Magyarország döntés.

⁷ Kimondja, hogy a korlátozásnak minden esetben feltétlenül szükségesnek és az elérni kívánt céllal arányosnak kell lennie.

⁸ EJEB: Kiss Alajos kontra Magyarország ítélet.

Jogi környezet

A gondnokoltak választójogtól való megfosztásának vizsgálata nem választható el a gondnokság alá helyezés általános körülményeitől, ezért fontosnak tartom ismertetni a magyarországi gondnoksági rendszert, annak törvényi szabályozását, történelem alakulását és jelenlegi helyzetét. Ahhoz, hogy a helyzetet tisztán lássuk, elengedhetetlen pár alapfogalmat, jogi kifejezést tisztázni.

- *Jogképesség:* A személyi jog egy alapvető eleme. „A jogképesség az embernek és a jogi személyeknek az a képessége, hogy polgári jogviszony alanya lehet, azaz jogai és kötelességei lehetnek.”⁹ A polgári jogegyenlőség elvének kifejeződése, mely valamennyi élve született embert megillet.¹⁰
- *Jogalanyiság:* A „személy” elismerése, hogy jogviszony alanya legyen.¹¹
- *Személyiségi jog:* Minden magánjogi rendszernek a kiinduló része, már a római és középkori jogban is megjelenik. Tárgyalja a természetes és jogi személyek személyiségvédelmét. A személyiségvédelem pedig az emberi és jogi személyek ’értékét’ védi.¹²
- *Cselekvőképesség:* Az embernek az a képessége, amelynek alapján saját nevében jogokat szerezhet és kötelezettségeket vállalhat. A cselekvőképesség röviden szerződképességet is jelent, vagyis azt a képességet, hogy az ember saját nevében például szerződéseket köthet, végrendelkezhetsen. A cselekvőképesség a jogképességnél szűkebb kategória, mert cselekvőképesség nem minden embernek van (életkora, elmebeli állapot, kóros szenvedélye miatt).¹³ Más megfogalmazásban: „Minden esetben valamely élő személyhez kötődő, sajátosan humán kompetenciát jelöl: az emberi személy azon képességét, hogy tapasztalatainak és céljainak birtokában, korlátait és lehetőségeit felmérve, az akarás pszichés aktusa révén olyan döntést hozzon, amelynek következményeit felismeri és belátja, rövid és hosszú távú konzekvenciáinak tudatában van, s ezért felelősséget vállal. A cselekvőképesség

⁹ JOBBÁGYI GÁBOR: *Személyi és családi jog*. Győr, 2008, Szent István Társulat. 23.o

¹⁰ VERDES TAMÁS – TÓTH MARCELL: *A per tárgya*. Gondnokság alá helyezett személyek társadalmi kirekesztődésének mozgásformái a rendszerváltás utáni Magyarországon. Budapest, 2010, ELTE Eötvös Kiadó. 13.o

¹¹ JOBBÁGYI GÁBOR: *Személyi és családi jog*. Győr, 2008, Szent István Társulat. 23.o

¹² JOBBÁGYI GÁBOR: *Személyi és családi jog*. Győr, 2008, Szent István Társulat. 23.o

¹³ JOBBÁGYI GÁBOR: *Személyi és családi jog*. Győr, 2008, Szent István Társulat. 23.o

szűkebb kategória az emberi mivolt általános lényegéhez kötődő jogképességnél. Lényegében a személy, polgári és jogi értelemben vett gyakorlati autonómiáját jelöli meg.”¹⁴

Amennyiben elfogadjuk a 8/1990. (IV.23) AB határozat azon megállapítását, miszerint azáltal, hogy a gondnokság alá helyezés és az ezzel járó cselekvőképesség korlátozása az egyének önrendelkezéshez való jogát sérti, ebből fakadóan pedig az egyik legalapvetőbb emberi jogot: az emberi méltósághoz való jogot is érinti¹⁵, előrebocsátható, hogy valószínűleg ezen keresztül több alapjogot¹⁶ is érint majd a korlátozás.

Ahhoz viszont, hogy megtudjuk, melyek is ezek az alapjogok, először tisztában kell lennünk a gondnokságra vonatkozó hatályos szabályozással és az eljárás menetével.

A gondnokság alá helyezésről röviden

A gondnokság alá helyezés, a gondnokok és gondnokoltak helyzetének jogi szabályozása a magyar jogrendben különösen bonyolult. Nincsen ugyanis egy konkrét jogszabály, amely összefoglalóan tartalmazná az erre vonatkozó törvényi előírásokat, hanem a különböző szabályozások egyes részeiben, így például az 1959-es Polgári Törvénykönyvben¹⁷, az 1952-es Polgári Perrendtartásban¹⁸, illetve az Egészségügyi törvényben¹⁹ találjuk meg a részeit.

De más törvények is tartalmazzak a témával kapcsolatos jogszabályokat, így például az Alaptörvény, a Gyermekek Védelméről és a Gyámügyi Igazgatásról szóló törvény²⁰, a Házasságról, Családról és Gyámságról szóló törvény²¹, a Közigazgatási Hatósági Eljárás és Szolgáltatás Általános Szabályairól szóló törvény²², ezzel tovább nehezítve a téma összeszedett értékelését. Ezekhez kapcsolódnak egyes Kormányrendeletek, például ilyen a

¹⁴ VERDES TAMÁS – TÓTH MARCELL: *A per tárgya*. Gondnokság alá helyezett személyek társadalmi kirekesztődésének mozgásformái a rendszerváltás utáni Magyarországon. Budapest, 2010, ELTE Eötvös Kiadó. 13.o

¹⁵ VERDES TAMÁS – TÓTH MARCELL: *A per tárgya*. Gondnokság alá helyezett személyek társadalmi kirekesztődésének mozgásformái a rendszerváltás utáni Magyarországon. Budapest, 2010, ELTE Eötvös Kiadó. 14.o

¹⁶ Az Európai Unió Alapjogi Chartája

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0389:0403:HU:PDF>

¹⁷ Legutolsó módosítások 2001-ben.

¹⁸ 1952. évi III. tv.

¹⁹ 1997. évi CLIV. tv.

²⁰ 1997. évi XXXI. tv.

²¹ 1952. évi IV. tv.

²² 2004. évi CXL. tv.

Gyámhatóságokról, valamint a gyermekvédelmi és gyámügyi eljárásról szóló (149/1997 (IX.10) kormányrendelet.²³

Magyarországon alapvetően két intézmény szoros együttműködése kell egy gondnoksági eljárás lefolytatásához. Az egyrészt a bíróságok, melyek peres eljárás folyamán döntenek a gondnokság alá helyezés szükségességéről, vagy elvetéséről, másrészt pedig a Gyámügyi Hivatal, melynek szerepe leginkább a gondnokság alá helyezési ügyek elindításában, illetve a gondnokok kirendelésében, a gondnoksági rendszer felügyeletében jelentős. A Polgári Törvénykönyv szerint: „A gondnokság alá helyezést a nagykorú személy házastársa, bejegyzett élettársa, egyeneságbeli rokona, testvére, a gyámhatóság és az ügyész kérheti”.²⁴

Az eljárás megindítását követően a bíróság dönthet az alperes felmentéséről, illetve annak korlátozott²⁵, vagy kizáró gondnokság²⁶ alá helyezéséről. Míg a korlátozott gondnokság alá helyezés esetén az alperesnek a cselekvőképességét bizonyos jogterületeken meghagyják, vagy gondnoki jóváhagyáshoz kötik, addig a kizáró gondnokság esetén az egyént teljesen megfosztják cselekvőképességétől. Viszont mindkét esetben vannak olyan ügycsoportok melyekre a korlátozás valószínűsíthetően érvényes lesz.²⁷ Az eljárás során, a bíróságnak kötelessége meghallgatnia a felnőtt személyt, ha annak „mentális állapota lehetővé teszi”²⁸.

Minthogy ezekben az ügyekben az államnak nem kötelessége, hogy ügyvédi képviselőről gondoskodjon, az alperes mellé ügynevezett ügygondnokot neveznek ki, akinek feladatát a törvény általános segítségnyújtásként aposztrofálja.

²³ MDAC: *Gondnokság és emberi jogok Magyarországon*. A gondnokság jogintézményének és gyakorlatának elemzése. Budapest, 2007, Központ a Mentális Sérültek Jogaiért Alapítvány. 21.o

²⁴ Ptk. 14.§ (2)

²⁵ „Cselekvőképességet korlátozó gondnokság alá a bíróság azt a nagykorú személyt helyezi, akinek az ügyei viteléhez szükséges belátási képessége a pszichés állapota, szellemi fogyatkozása vagy szenvedélybetegsége miatt - általános jelleggel, illetve egyes ügycsoportok vonatkozásában - tartósan vagy időszakonként visszatérően nagymértékben csökkent.” (Ptk. 14. § (4))

²⁶ „A cselekvőképességet kizáró gondnokság alá a bíróság azt a nagykorú személyt helyezi, akinek ügyei viteléhez szükséges belátási képessége - pszichés állapota vagy szellemi fogyatkozása miatt - tartósan teljes mértékben hiányzik.” (Ptk. 15.§ (4))

²⁷ „A bíróság különösen a következő ügycsoportok tekintetében korlátozhatja a gondnokság alá helyezett személy teljes cselekvőképességét: 1. társadalombiztosítási, szociális és munkanélküli ellátás igénylése, illetve az azzal, valamint a munkaviszonyból és munkaviszony jellegű jogviszonyból származó, (...) jövedelemmel való rendelkezés; 2. ingó és ingatlan vagyonnal kapcsolatos rendelkezési jog; 3. családjogi jognyilatkozatok megtétele a) a házassági, a bejegyzett élettársi vagyonjoggal kapcsolatos jognyilatkozat, b) a származás megállapításával kapcsolatos nyilatkozat megtétele, c) a gyermeke nevének meghatározása és annak megváltoztatása, d) a gyermekének örökbefogadásához való hozzájárulás; 4. tartási kötelezettséggel kapcsolatos vagyoni döntés meghozatala; 5. a lakásbérlettel kapcsolatos jognyilatkozat megtétele (a szerződés megkötése, illetve felbontása); 6. örökösödési ügyek; 7. bentlakásos szociális intézetben történő elhelyezéssel kapcsolatos jognyilatkozatok; 8. az egészségügyi ellátással összefüggő jogok gyakorlása, 9. tartózkodási hely meghatározása.” Ptk. 14. § (6)

²⁸ 1997. évi XXXI. tv., Gyermekjogi Törvény 13. § (3)

Az eljárás keretében a bíróság köteles pszichiáter szakértői véleményt kérni az alperes mentális állapotáról, tehát szakorvosi vizsgálatra küldik az alperest, illetve amennyiben az eljárás megindítását nem közeli hozzátartozó kérvényezte, *környezettanulmány*²⁹ benyújtását is kérhetik. Amennyiben korlátozott gondnokság alá helyezés esetén az alperes cselekvőképességének külön ügycsoportonkénti mérlegelésére kerül sor, úgy a bíróság köteles egy arra vonatkozó pszichiátriai szakvéleményt is kikérni. Ezen információk alapján hozza meg a bíró a döntését, egyéni mérlegelés alapján. Amennyiben gondnokság alá helyezésre kerül sor, az ügy visszakerül a Gyámügyi Hivatalhoz, akik gondoskodnak gondnok kirendeléséről.³⁰ Ez az eljárási rendszer azonban mind szabályozottságát, részletességét illetően, mind pedig emberi jogi szempontból rengeteg aggályt vet fel.

A választójog általánossága

Különösen a Kiss Alajos kontra Magyarország ügy óta, a választójog különleges kategóriát képez a cselekvőképességi eljárások során korlátozásra kerülő ügycsoportok között. Vannak ugyanis olyan jogokra irányuló korlátozások, mint a házasság, a magánélet, vagy az örökbefogadás témaköre, melyek az egyén szűkebb humánumát, önmegvalósítását, magánéletét korlátozzák, s zárják ki ezáltal a „normális életet” élők köréből. Ezzel szemben a választójog korlátozása egy egészen más módon szorítja ki a gondnokság alá helyezett személyt a társadalomból.

A polgárosodás megindulása és különösen a népképviselői demokráciák kialakulásának kezdetei óta, a szavazati jog egy különleges fokmérője lett az egyén társadalmi szerepvállalásának/ a társadalomhoz való tartozásának. Az általános választójog fogalma már igen korán megjelent, ám minthogy minden korszakban mást és mást értettek alatta (jellemzően egyre szélesebb és szélesebb társadalmi réteget), sosem érthette el teljességét.

Minthogy a választójog mind a mai napig hiába minősül alapjognak, korlátozhatatlanságát máig nem ismerték el, nem úgy, mint például az emberi méltósághoz

²⁹ A felnőtt személy szociális környezetét és helyzetét bemutató tanulmány, mely kiér a személyes kapcsolataira, közösségekben betöltött szerepére és egyéb életkörülményeire.

³⁰ „Gondnokká - ha ez az érdekeivel nem ellentétes - a gondnokság alá helyezett által még cselekvőképes állapotában közokiratban kijelölt vagy a gondnokság alá helyezést követően megnevezett személyt, ha ez nem lehetséges, akkor elsősorban együtt élő házastársát vagy bejegyzett élettársát kell kirendelni. Ha ilyen nincs, vagy a házastárs, bejegyzett élettárs kirendelése veszélyeztetné a gondnokság alatt álló érdekeit, a gyámhatóság gondnokul olyan személyt rendel ki, aki a gondnokság ellátására az összes körülmények figyelembevételével alkalmasnak mutatkozik.” 1959. évi IV. tv 19/A § (1)

való jog esetében, így továbbra sem tudja utolérni jelentését (az életkori korlátozásra való tekintettel pedig valószínűleg soha nem is fogja).

De mit is jelent tulajdonképpen a választójog és milyen jogi keretek garantálják? Az egész dolgon keresztülélő hiányérzet a választójoggal, általános választójoggal kapcsolatos értelmezések, definíciók, szabályozások hiányosságaiban csúcsosodik ki

A választójog fogalmának meghatározása mind a mai napig nem került meg az a definíció, mely végérvényesen tisztázhatná azt. Ennek egyik oka, hogy a választójog úgynevezett kettős természettel bír. *„Egyrészt a választójog azon jogszabályok összessége, mely az állami hatalomgyakorlás centrumában elhelyezkedő képviseleti szervek létrehozásának módját határozzák meg, másrészt a választójog politikai alapjog, mely a hatalomban, vagy a közügyekben való részvétel jogát jelenti.”*³¹ Dolgozatom szempontjából értelemszerűen ez a második definíció az érdekesebb. Ez kimondja, hogy *a hatalomban vagy közügyekben való részvétel jogát jelenti.*

A hatalomban való részvétel jogát nevezzük passzív³², míg a közügyekben való részvétel jogát aktív³³ választójognak. Az aktív választójog demokratikus rendszerekben kiemelt szerephez jut, mivel ez a népszuverenitás³⁴ alapja. A népszuverenitását, amely *„gyakorlásának elődleges formája a képviselet”*³⁵. Ami viszont nem jöhetne létre anélkül, hogy választópolgárok meg ne választanák saját képviselőiket, akik *„az alkotmányos rendszerekben a különbözőség, a különálló érték és érdek elismerését jelentik”*³⁶.

A demokratikus berendezkedésű országokban az, hogy a nép ilyen módon beleszólhat az ország sorsának alakulásába, jelenti egyben a népszuverenitás érvényesülését és az aktuális kormányzat demokratikus legitimációját is. Ez a fajta *népképviseleti rendszer* a polgári fejlődés során alakult ki, melynek célja a jogegyenlőség eszméjének és a törvény előtti egyenlőségnek a megvalósítása³⁷, eszköze pedig az általános választójog.

³¹ RYTKÓ EMÍLIA, DEZSŐ M., NAGYNÉ SZEGVÁRI K.: *A választójog*. Budapest, 2002, Press Pulica Kiadó. 55.o 32. „Azt szabályozza, hogy ki választható képviselővé, illetve milyen további összeférhetlenségi szabályok vonatkoznak a képviselőkre.” <http://www.corvinusembassy.com/ep/?page=7&corvina=7&level=3&content=5>

³³ Az állampolgárok szavazójogát jelenti. Az adott személy választhat és maga is választható.

³⁴ „A népszuverenitás egy olyan politikai eszme, ami szerint minden kormányzati hatalom forrása a nép, vagyis közhatalmat csak az emberek ruházhatnak egymásra.”

<http://hu.wikipedia.org/wiki/N%C3%A9pszuverenit%C3%A1s>

³⁵ 2/1993. (I22) AB Határozat

³⁶ RYTKÓ EMÍLIA, DEZSŐ M., NAGYNÉ SZEGVÁRI K.: *A választójog*. Budapest, 2002, Press Pulica Kiadó. 4.o

³⁷ RYTKÓ EMÍLIA, DEZSŐ M., NAGYNÉ SZEGVÁRI K.: *A választójog*. Budapest, 2002, Press Pulica Kiadó. 5.o

Éppen azért a választójog alapjogként szerepel például Magyarország Alaptörvényében³⁸, illetve számos olyan nemzetközi érvényű dokumentumban, mint az Ember Jogok Európai Egyezségokmánya³⁹ vagy az ENSZ Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata⁴⁰ valamint a Polgári és Politikai Jogok Egyezségokmánya⁴¹. Viszont az Alaptörvénnyel ellentétben, ezek a dokumentumok nem kötik feltételhez az állampolgárok választójogát. Teszik ezt többek között azért is, mert ahogyan azt már említettem, választójogot, a nemzetközi jog mindig egy kicsit az adott ország belügyének tekintik. A nemzetköz szervezetek így meglehetősen nagy teret engednek az államoknak az azokra vonatkozó szabályok megalkotásában.

Az Alaptörvény ennek értelmében kimondja: *„Nem rendelkezik választójoggal az, akit bűncselekmény elkövetése vagy belátási képességeinek korlátozottsága miatt a bíróság a választójogból kizárt.”*⁴².

Itt térnék vissza a korábbi részhez, ahol a gondnoksággal kapcsolatos alapjogi sérelmeket részleteztem. Minden alapjog-korlátozásra érvényes, a szabály, miszerint csakis a céllal arányos módon és csakis a legszükségesebb mértékben szabad korlátozni. Teljesen mindegy, hogy egy bekövetkező természeti katasztrófáról, háborús helyzetről vagy csak egy, az egyén életében bekövetkezett változásról - mint például a gondnokság alá helyezés esete – van-e szó.

A választójog korlátozásánál két érdek kapcsolódik össze. Az egyik, miszerint az egész eljárás a gondnokolt biztonsága érdekében történik, a másik pedig a társadalom érdekeit és stabilitását tartja szem előtt.

Jó lenne, ha képesek lennénk objektív skálán mérni, hogy mely személyek vagy csoportok mekkora veszélyt is jelentenek egy szilárd, demokratikus társadalomra. Minthogy

³⁸ „Minden nagykorú polgárnak joga van ahhoz, hogy az országgyűlési képviselők a helyi önkormányzati képviselők és polgármesterek, valamint az európai parlamenti képviselők választásán választó és válaszható legyen” XXIII. cikk (1)

„Mindenkinek joga van országos népszavazáson részt venni, az, aki országgyűlési képviselők választásán választható. Mindenkinek joga van helyi népszavazáson részt venni, aki a helyi önkormányzati képviselők és polgármesterek választásán választható.”

³⁹ Első Kiegészítő Jegyzőkönyv 3. cikk

⁴⁰ 21. cikk: (1) „Minden személynek joga van a hazája közügyeinek igazgatásában akár közvetlenül, akár szabadon választott képviselői útján való részvételhez. 2) Minden személynek egyenlő feltételek mellett joga van saját hazájában közszolgálati állásokra való alkalmazásához. 3) A közhatalom tekintélyének alapja a nép akarata; ez az akarat egyenlő szavazati jog és titkos szavazás vagy a szavazás szabadságát ezzel egyenértékűen biztosító eljárás alapján időszakonként tartandó tisztességes választáson kell hogy kifejezésre jusson.”

⁴¹ 25. cikk: Minden állampolgárnak a 2. cikkben említett megkülönböztetések, illetőleg ésszerűtlen korlátozások nélkül joga és lehetősége van arra, hogy: a) a közügyek vitelében közvetlenül vagy szabadon választott képviselők útján részt vegyen; b) szavazzon és megválasztható az általános és egyenlő választójog alapján, titkos szavazással tartott olyan valódi és rendszeres választásokon, amelyek biztosítják a választók akaratának szabad kifejezését”

⁴² Alaptörvény: XXIII. cikk (6)

erre nincs lehetőség, a józan eszünkre kell támaszkodni. Ennek alapján úgy gondolom, kijelenthető, hogy a gondnoksággal járó korlátozások semmiképp nem arányosak sem a mentális sérültek ebből fakadó esetlegesen megnövekedett biztonságérzetével, sem pedig társadalomra stabilitására való veszélyességükkel, főleg, hogy a gondnokság alá helyezettek nagy része idős, békés nyugdíjas. Akkor viszont mi készteti az államot arra, hogy egy ilyen súlyos és aránytalan jogkorlátozással éljen?

Sajó András Önkorlátozó hatalom című könyvének alapgondolata, hogy minden alkotmány a régi félelmek alapján, az előző rendszerek hibáitól tartva jön létre. Számomra ez a gondolat összecseng a mentális sérültekről az emberekben általánosan élő évezredek képpel és a velük összekapcsolt sztereotip félelmekkel.

Szerintem a probléma egyrészt alapvetően kulturális alapokon nyugszik, mégpedig azon a kultúráén, ahol az ógörög időktől, a középkoron át egészen a második világháborúig a mentális sérülteket a társadalmak hibás darabjaiként, megszüntetendő entitásokként kezelték. Érdekes módon, míg más kultúrákban az ilyen embereket különlegesnek tartották és sokszor emberfeletti képességekkel ruházták fel, addig a mi kultúránk mindig is el akarta tüntetni őket a világ szeme elől⁴³.

Ez viszont már csak a múlt, amit lassan mindenkinek észre kellene venni. Emiatt viszont még szomorúbb azt látni, hogy egyes rendszerek milyen mértékben ragaszkodnak ezekhez az elavult, idejétmúlt, egyre embertelenebbnek minősülő értékrendszerhez/személetmódokhoz. És természetesen, ezért különösen szomorú a látni a jelenlegi magyarországi helyzet is. Holott a világban, de Európában is több olyan országot is találunk, ahol mentális állapot semmilyen mértékben nem befolyásolja az egyének választójogát, például: Kanada, Olaszország, Írország, Ausztria, Dánia stb.

A magyarországi szabályozás története

Ahhoz, hogy megértsük, hogy hazánkban miért került elő újra ez a kérdés, és a változás miért válik egyre sürgetőbbé, célszerű áttekintenünk a magyarországi szabályozás történetét. Korábban már említettem, hogy az első részletesebb szabályozás az 1959. évi IV. törvényhez a Polgári Törvénykönyv megalkotásához köthető. Ebben a gondnokság mértékét az egyének cselekvőképességének szintjétől tették függővé. Bevezették a korlátozott és a kizáró

⁴³ Sajnos a helyzet sokhelyütt még ma sincs máshogy, gondoljuk csak az ország peremterületeire, kényszerített pszichiátriai otthonokra, a város szélén lévő idősek otthonaira vagy szegregált iskolákra stb.

gondnokság intézményét. A két alternatíva lényegi különbségét már elnevezésükből ki lehet találni. Míg a kizáró gondnokság alá helyezett személy gyakorlatilag az élet minden területén elvesztette azon jogát, hogy maga intézze ügyeit, addig a korlátozottan cselekvőképes személy néhány előre meghatározott ügycsoportban megtarthatta döntési jogát. Akkoriban a Polgári Törvénykönyv ezzel a szabályozással nem számított kimondottan idejeműltnak, hiszen a legtöbb európai államban is többnyire ehhez hasonló szabályozás érvényesült⁴⁴. Ez az időszak egybeesett nagy nemzetközi szerződések megkötésének időszakával, amikor a második világháború borzalmait megismétlődésétől tartva, annak kivédésére vonatkozó nemzetközi garanciarendszereket kezdtek kialakítani.

Magyarország, bár nagyjából 30 évig el tudott lavírozni a posztkommunista országok szintén elmaradott alkotmányai és jogi szabályozásai között, tudomást se véve arról, hogy a világ változik, 1989, és egyre több nemzetközi egyezmény ratifikálása után - melyek előírásai bár nem kötelező érvényűek, de mégis csak iránymutatást jelentenek az országok számára mind a mai napig - jogi rendszerének újragondolására kényszerült.

20 éven keresztül folytak a Polgári Törvénykönyv egyes részeinek kiegészítései, átfogalmazásai⁴⁵, de valahogyan a gondnoksági rendszer reformja folyton elmaradt, holott a nem lehet mondani, hogy a reformra való igény ne lett volna nyilvánvaló. Sorra készültek egyes civil szervezetek jelentései és ajánlásai, melyek kifogásolták a fennálló szabályozást és újfajta (EU-konform) megoldások bevezetését sürgették.

Magyarország elsőként ratifikálta a Fogytékossággal Élő Személyekről Jogairól Szóló Egyezményt, nemzetközi és civil ajánlások jelennek meg a fogytékkal élők nemzetközi helyzetével kapcsolatban. Mindennek ellenére az ország szinte semmit nem tett a fogytékossággal élők jogainak előremozdítása érdekében. Vajon miért?

A lehetséges választ éppen a korábban említett népszuverenitás és demokratikus legitimáció illetve a nép kölcsönös függőségi rendszerében kell keresnünk. A tény ugyanis, hogy a mindenkori Kormány választóitól kapja a felhatalmazást az ország ügyeinek intézésre, feltételezi, hogy a választó a Kormánytól helyzetének javulását várja. Amennyiben ez nem valósul meg számon kérheti azt, vagy esetleg egy másik választás, vagy népszavazás alkalmával meg is vonhatja bizalmát a hatalom birtokosaitól.

A Kormány és választók közötti kapcsolat tehát a választások során leadott szavazatokban manifesztálódik, amellyel a választó bizalmat szavaz az adott pártnak, ami

⁴⁴ Hollandiát, Kanadát, Dániát, Németországot, Svédországot és Nagy Britanniát kivéve, legtöbb helyen még ma is a magyarországihoz hasonló szabályozás van érvényben.

⁴⁵ Utolsó módosítások 2001-ben.

később a hatalom birtokosaként felelősséget kell, hogy vállaljon az állampolgárért. A választójog megvonása, pontosan ezt az intézményesen kötött felelősséget, közvetett kapcsolatot szünteti meg a gondnokolt és a hatalom között. Ebből pedig az következik, hogy az állam a továbbiakban nem tartozik felelősséggel ezen csoportok iránt. Ez pedig tökéletes kibúvó az alól, hogy a kormánynak olyan kényes kérdésekkel kelljen érdemben foglalkoznia, mint szociális ellátórendszer mentális betegeket és időseket érintő hiányosságai. Ezáltal egy olyan rendszert jön létre, ahol – ha lenne ilyen, – akkor az egyes szektorok specializált demokratikus legitimációja hiányzik, hiszen azok, akik a rendszer valódi érintettjei, soha, semmilyen módon nem legitimálták azt⁴⁶. Egy ilyen rendszer pedig azért maradhat hosszú ideig változatlan, mert egyrészt ezek a korlátozások egy kivételesen rossz önérték-értékesítő képességgel rendelkező csoportot céloznak, másrészt pedig, mert a törvényeken túl a jogfosztást alkotmányos közegbe betonozzák⁴⁷.

A fordulópontot épp ezért a már említett Kiss Alajos ügye jelentette. Az Európai Emberi Jogi Bíróság elmarasztaló ítélete után már nem volt más út, minthogy elismerjék a fennálló szabályozási rendszer alkalmatlanságát és új nemzetközi ajánlásoknak is megfelelő törvényi kereteket dolgozzanak ki. Ezen fáradozások eredményeként született meg a 2009. évi CXX. törvény, az új Polgári Törvénykönyvről⁴⁸. Ennek Második Könyvében *„egyéni szükséglettől függő segítségnyújtási formákat határoz meg a cselekvőképesség érvényesítése érdekében. Az eddigi jogintézmények helyett olyan differenciáltabb szabályozás válik hozzáférhetővé, mely a támogatással meghozott döntésekre és a jogkorlátozás lehető legszűkebb körű alkalmazására helyezi a hangsúlyt.”*⁴⁹

Ennek megfelelően a törvény megszüntette a kizáró gondnokság alá helyezést és a cselekvőképességtől való általános megfosztás lehetőségét, a korlátozott cselekvőképességet és személyi autonómia mindenfajta korlátozására csak végső lehetőségként tekintett. A bíróságokat pedig maximum 5 évenkénti felülvizsgálata kötelezte. Bevezette a *támogatott*

⁴⁶ VERDES TAMÁS – TÓTH MARCELL: *A per tárgya*. Gondnokság alá helyezett személyek társadalmi kirekesztődésének mozgásformái a rendszerváltás utáni Magyarországon. Budapest, 2010, ELTE Eötvös Kiadó. 121-122.o

⁴⁷ Nem hagyható figyelmen kívül, hogy az Alaptörvény összesen 3 helyen ismer el jogfosztást: A Szabadság és felelősség rész: I. cikk (3): „Az alapvető jogokra és kötelezettségekre vonatkozó szabályokat a törvény állapítja meg. Alapvető jog más alapvető jog érvényesülése vagy valamely alkotmányos érték védelme érdekében, a feltétlenül szükséges mértékben, az elérni kívánt céllal arányosan, az alapvető jog lényeges tartalmának tiszteletben tartásával korlátozható.” IV. cikk (2): „Senkit nem lehet szabadságától másként, mint törvényben meghatározott okokból és törvényben meghatározott eljárás alapján megfosztani. (...)” XXIII. Cikk (6): „Nem rendelkezik választójoggal az, akit bűncselekmény elkövetése, vagy belátási képességeinek korlátozottsága miatt a bíróság a választójogból kizárt. (...)”

⁴⁸ Az Országgyűlés november 9.-én fogadta el a törvényt, mely a Magyar Közlöny november 20.-i számában jelent meg.

⁴⁹ BÁNFALVI G., DANÓ R., KOVÁCS M. : *Útmutató az új Polgári Törvénykönyv cselekvőképességi szabályaihoz*. Budapest, 2010, Értelmi Fogyatékkal Élők és Segítőik Országos Szervezete. 5.o

*döntéshozatal*⁵⁰ intézményét, melynek célja, hogy a gondnokok szerepét inkább egy a gondnokolt körül kiépülő szociális segítőháló, egyfajta támogató rendszer, vagy egyén váltsa fel úgy, hogy a gondnokolt cselekvőképességének lehető legnagyobb részét tartsa meg. Továbbá megteremtette az *előzetes jognyilatkozat*⁵¹ lehetőségét, melynek értelmében az egyén még cselekvőképességnek teljes birtokában nyilatkozatot tehetett esetleges gondnokság alá helyezésének bizonyos elemeiről, különböző ügycsoportokban előre kifejttesse későbbi akaratát (ilyen például későbbi gondnokának kijelölése, vagyonával kapcsolatos rendelkezések stb.)

Ugyan a cselekvőképességet korlátozó gondnokság intézményét fenntartotta, eltörölte annak lehetőségét, hogy a nagykorú személyt minden ügycsoportban korlátozni lehessen. Ehelyett csak a szükségesség és arányosság elvét betartva az igazán szükséges ügyekben engedte meg a korlátozást, mindezt egyéni elbírálás s orvosi szakvélemény alapján. A gondnokok kirendelésének jogát pedig, a visszaélések elkerülésének érdekében a gyámhivataltól a bíróságok hatáskörébe utalta át.

A dolgozat szempontjából továbbá fontos megemlíteni, mit mond a választójog kérdéséről: „A cselekvőképességében korlátozott személy - a választójog kivételével - cselekvőképes mindazon ügycsoportokban, amelyekre nézve a bíróság a cselekvőképességét nem korlátozta.”⁵² Ez azért érdekes, mert a törvény ennél többet nem mond a választójoggal kapcsolatban. Nem részletezi, hogy miért kerül ez más elbírálás alá, tulajdonképpen azt sem tisztázza, hogy ez alapján automatikusan veszítik-e el a gondnokság alá helyezettnek a választójogukat, vagy sem, vagy esetleg automatikusan megtarthatják azt.

Ami nyilvánvaló, hogy a gondnok hatásköre erre a területre továbbra sem terjed – mert nem is terjedhet – ki, de arra, hogy támogatott döntéshozatal esetén ezzel kapcsolatban hogyan kéne a támogatónak eljárnia, azzal kapcsolatban semmilyen iránymutatást nem ad a törvény. Mintha a választójog kérdésével még az új Polgári Törvénykönyv sem tudna megbirkózni. Ez viszont nem lehet elégséges ok arra, hogy egy ilyen fontos alapjog korlátozást, ismét csak szabályozás és indoklás nélkül hagyják.

Ennek ellenére el lehet mondani, hogy alapvetően egy, a nemzetközi normáknak megfelelő törvénytervezet született, amely a korábbi Polgári Törvénykönyvvel ellentétben

⁵⁰ A gondnokság intézményét felváltani kívánó rendszer, mely a felnőtt személy szociális bizalmi kapcsolataira építve igyekszik megkerülni a hivatalos gondnokok kirendelésének szükségességét. Alapelve, hogy a támogató sosem a támogatottja helyett, hanem vele közösen hoz döntéseket

⁵¹ 2009. évi CXX. tv. 2:17 § (1): „Nagykorú cselekvőképes személy cselekvőképességének jövőbeli korlátozása vagy - (...) - ennek hányában is belátási képessége csökkenése esetére közokiratban, ügyvéd által ellenjegyzett magánokiratban vagy a gyámhatóság előtt személyesen jognyilatkozatot tehet akaratának egyes személyi s vagyoni viszonyaival összefüggő kinyilvánítása érdekében.”

⁵² 2009. évi CXX. tv. 2:23 § (2)

nem korlátozó, hanem inkább megengedő aspektusból közelít, ami az egyén autonómiáján alapszik és ahelyett, hogy figyelmét a gondnokolt hiányosságaira helyezné, inkább lehetőségeire koncentrál. És amelynek hatályba lépését a szakmai közönség felfokozott várakozása előzte meg. Annak ellenére, hogy a szabályozás az Országgyűlés elfogadta, kihirdetésre eddig nem került. Répássy Róbert 2010-ben arra hivatkozva, hogy törvény nem hagy elég időt a felkészülésre, annak hatályon kívül helyezését kérte, melyet az Alkotmánybíróság el is fogadott. Ezt a 2010. évi LXXIII. Törvényben ki is hirdette. Így a korábbi Polgári Törvénykönyv automatikusan újra hatályba lépett, melyhez az Alkotmánybíróság csak pár módosítást fűzött, mint például, hogy: „*a cselekvőképességet kizáró gondnokság helyett a cselekvőképességet általános jelleggel korlátozó gondnokságra módosították (..)*”.⁵³

Azóta a törvény nem változott, ám épp most, az Országgyűlés előtt van az új Polgári Törvénykönyv tervezete, mely ellen már több civil szervezet is felemelte a hangját. Úgy vélik, bár az új törvényi szabályozás bevezeti az előzetes jognyilatkozat⁵⁴ és a támogatott döntéshozatal intézményét is, azzal, hogy a cselekvőképességet általános jelleggel korlátozó gondnokság intézményét nem törli el, nem felel meg a Fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló ENSZ egyezményben foglaltaknak és szükséges paradigmaváltás feltételeinek. Azzal, hogy fenntartja a kizáró és részlegesen kizáró gondnokság lehetőségét, emberek tízezreit űzik ki a társadalom mind fizikai, mind pedig elvi peremterületeire, amellett, hogy az egész alapjogi katalógust érintő jogsértést valósítanak meg.⁵⁵ Pedig nem ártana végre egy jogszabály rendszert létrehozni, ami legalább strasbourgi Emberi Jogi Bíróság eddigi Magyarországot elmarasztaló döntéseiben⁵⁶ megfogalmazott kritikával összhangban lenne.

Megítélésem szerint a régi rendszer minimális változtatásokkal való visszaállítása, az adott helyzetben, a lehető legrosszabb meghozható döntésnek számít. Amíg egy sürgető változtatás, jogi reform elmaradására – amivel tulajdonképpen csak a változtatás kikerülését próbáljuk elérni, – mindig lehet kifogást találni, hiszen a jogalkotás lassú folyamat, mely átgondolt lépéseket igényel, addig arra igen kevés elfogadható magyarázat létezik, hogy egy már kész, elfogadott, jól összeállított törvény hatályba lépését miért akadályozzuk meg. Ez a lépés, egy dolgot tesz azonnal nyilvánvalóvá: a törvényhozás és törvényhozó

⁵³ 2010. évi LXXIII. Tv. 8. § (3) – láthatóan nem törekedtek komolyabb változtatásokra.

⁵⁴ 2009. évi CXX. tv. 2:17 § (1): „Nagykorú cselekvőképes személy cselekvőképességének jövőbeli korlátozása vagy - az (5) bekezdésben foglaltak szerint - ennek hiányában is belátási képessége csökkenése esetére közokiratban, ügyvéd által ellenjegyzett magánokiratban vagy a gyámhatóság előtt személyesen előzetes jognyilatkozatot tehet akaratának egyes személyi és vagyoni viszonyaival összefüggő kinyilvánítása érdekében.”

⁵⁵ http://tasz.hu/files/tasz/imce/ptk_velemeney_hosszu.pdf

⁵⁶ Kiss Alajos kontra Magyarország, Bocsi Béláné kontra Magyarország ítéletek.

rugalmatlanságát, változatlanságra való törekvését. Illetve ezzel kapcsolatosan azt, hogy a törvényhozásnak cseppet sem érdeke, és nem is érzi kötelességének az adott ügy előremozdítását.

A jelenleg hatályos szabályozás és gondnokság alá helyezési rendszer jogsértő részeit ezzel - a dolgozat formai keretei által megengedett terjedelemben - nagyjából áttekintettem, ezennel pedig szeretnék áttérni a gondnokság alá helyezés egyik a választójogot leginkább érintő részére, mégpedig a bírósági eljárás kereteire.

A bírósági eljárás és az egyedi bírói döntés

A legalapvetőbb problémát egyrészt itt is a szabályozás hiányossága adja. Ha nem vesszük figyelembe az eljárás alapvetően jogsértő jellegét, akkor is találunk több olyan pontot, ahol a bírósági eljárásokkal kapcsolatban megfogalmazott egyik elsődleges jogelv, *a tisztességes eljáráshoz való jog*⁵⁷ sérül. Másrészt viszont kimondottan nagy gondnak tartom, hogy mintha ezekből a peres eljárásokból egyre inkább hagynák kiveszni a humánumot. Ez pedig véleményem szerint egy nagyon furcsa láncreakció eredménye, aminek kiindulópontja sok esetben pontosan a humán tényező a bírósági eljárásokban.

Azt gondolom ugyanis, hogy morálisan a legnehezebb döntések azok, ahol egy egészen hétköznapi ember áll a bíróság előtt, felette kell ítéletet mondani. Az ennek felelőssége alóli kimenekülés pedig, szépen lassan, egy ítéleteket szinte futószalag-jelleggel meghozó rendszer kialakulását eredményezi, ahol mindenki azt teszi, *amit szerinte tőle elvárnak*.

Képzeljük el azt a helyzetet, amikor az egyébként tisztességes törvényileg szabályozott eljárás jellegéből fakadóan jogsértő és még ehhez csatlakoznak azok a jogsérelmek, melyek az eljárás kvázi *tisztességtelenségéből* fakadnak. Ez a fajta tisztességtelenség persze többnyire valószínűleg nem akaratlagos, sokkal inkább a felületes szabályozásból és az ügyek elvileg alacsonyabb rangjából fakad. (Svédországban pár éve vezették be azt a rendszert a bírák értékelésére, ahol minden egyes befejezett ügyért pontokat kapnak, a pontok pedig 2-től 20-ig terjedhetnek, az ügy nehézsége és komolyságától függően. Egy ilyen skálán a gondnokság alá helyezési perek - az érintett jogköröket tekintve egyébként teljesen méltatlanul – a bíróságok szemében valószínűleg 3-4, de maximum 5 pontot érnének.)

⁵⁷ Emberi Jogok Európai Egyezménye 6.cikk

A gondnoksági eljárás, minthogy alapvetően a jogvédelem egy formáját jelenti, a gondnokolt érdekeit hivatott szolgálni. Ám ahogyan azt Hídvéginé Adorján Livia is megfogalmazza: a „gondnokság alá helyezés ugyanis jogvédelmet jelent, egyben azonban jogi halált is. (...) nem lehet úgy védeni valakit, hogy azzal egyben annak jogi „halálát” okozzuk.”⁵⁸ Ha visszagondolunk arra, amit a választójog illetve az egyéb jogok korlátozásáról állapítottunk meg, miszerint mind a gondnokság alá helyezettek nagy részének mind magán és – szociális élete, mind pedig közösségi léte csorbát szenved egy ilyen eljárás során, alighanem kijelenthetjük, hogy az eljárás lényegében adott személy formális halálát okozza.

A döntés súlyossága felveti a kérdést, vajon mennyire felkészült a témában az a bíró, aki majd meghozza az ítéletet? Milyen segítséget nyújt számára a jogalkotás vagy az kialakult esetjog ahhoz, hogy a legmegfelelőbb döntést hozhassa meg? A tervezett törvényi szabályozás szerint, az egyének nem foszthatók meg automatikusan a választójoguktól a gondnoksági eljárás keretében, hanem arról a bírónak külön eljárásban kell döntenie. A választójoggal kapcsolatos bírósági tárgyalást és ítéletet 3 szemszögből szeretném megvizsgálni: az alperes, felnőtt személy, az igazságügyi orvos-szakértő és a bíró.

Az alperes

A probléma ott kezdődik, hogy az eljárások során viszonylag sokszor előfordul, hogy maga a későbbi gondnokolt részt sem vesz a tárgyaláson, habár ezt szabály írja elő. Ha viszont részt is vesz, azonnal számtalan problémába ütközik. A leggyakoribb gond, hogy az alperes pontosan nem is tudja milyen eljárás zajlik ellene és mik is annak következményei. Minthogy „*a fogyatékkal élő emberek számára az alapvető jogok érvényesítése különösen nehéz, sokszor lehetetlen, az állam kötelezettsége az, hogy számukra a jogérvényesítés feltételeit megteremtse.*”⁵⁹ Ez azonban, minthogy ilyen ügyekben az államnak nem törvénybe foglalt kötelessége a védőügyvéd kirendelése, ezért ez nem is történik meg. A kirendelt ügygondnokok viszont az esetek többségében szinte semmilyen aktivitást nem mutatnak az egyébként nagyjából 10-15 perces eljárások alatt. Ezt fokozandó, a gondnokság alá helyezési eljárások többnyire olyan személyek esetében indulnak meg, akiknek nincsenek közeli hozzátartozóik, így gyakorlatilag teljesen magukra vannak hagyatva saját ügyük intézésében.

Ha ebbe még beleszámítjuk azt is, hogy nagyon sokszor ezek az eljárások futószalag jelleggel zajlanak, akkor nincs mit csodálkozni azon, hogy a fogyatékkal élő alperesek nem

⁵⁸ TASZ: KI a kompetens? 11.o

⁵⁹ A fogyatékos emberekre vonatkozó választójogi és egyéb szabályok 12. o.

tudják megvédeni magukat az eljárás alatt. Ennek oka egyrészt, hogy a mentális sérültek alapvetően esetleges önkifejezési nehézségeik miatt hátrányban vannak egészséges társaik (jelen helyzetben a bíróval, felperesekkel) szemben.⁶⁰

Ez pedig semmiképpen sem tekinthető fair eljárásnak, főleg, hogy helyzetükből fakadóan ezeknek az embereknek fokozottabb jogvédelemre volna szükségük. Sajnos azt lehet látni, hogy azok a személyek, akik ellen gondnokság alá helyezési eljárás indul, nemhogy kitüntetett figyelmet nem kapnak, de még az átlagembereknek járó biztosítékok sem állnak rendelkezésükre. Ez a gyakorlat viszont nyilvánvalóan egyszerre érti a tisztességes eljáráshoz való jogot és a mindenfajta diszkrimináció tilalmát⁶¹. A helyzet megoldására megfelelő volna egy segítő civil jogvédő hálózat kiépítése, ám a civil szervezetek mostani körülményeit és kapacitását tekintve ez egyszerűen kivitelezhetetlen.

Azon kívül, az adott személy, mire a választójogát érintő kérdés előkerül, gyakorlatilag már túlesett egy gondnokság alá helyezési tárgyaláson anélkül, hogy különösebb beleszólása lett volna a dolgokba, tehát nem túl valószínű, hogy szavazati jogáért ki tud, vagy akar majd állni. Főleg, ha egy olyan jogáról van szó, melynek meghatározása még a hétköznapi egészséges emberek számára is problémát jelentene.

Ezen kívül az eljárások során szinte sosem veszik figyelembe a mentálisan sérült személyek nyelvi és kifejezési korlátait. Tegyük fel, hogy a felnőtt személy érdeklődést mutatna az ügy és jogvédelmének lehetőségei iránt, akkor sem várhatjuk el tőle, hogy egy a mindennapi nyelvezettől távol álló, átlagember számára is nehezen érthető szabályrendszer egymaga tanulmányozzon, vagy akár csak az idézést értelmezni tudja.

A bíróságok hiányosságát mutatja ilyen téren, hogy nem állnak rendelkezésükre olyan szakemberek, akik megfelelő módon tudnák prezentálni az ügyek menetét és végkifejletét az a fogyatékkal élők számára. Legtöbbször ennek kötelessége így a bíróra hárul, aki valószínűleg ezzel kapcsolatos képzésben sosem részesült.⁶²

⁶⁰ VERDES TAMÁS – TÓTH MARCELL: *A per tárgya*. Gondnokság alá helyezett személyek társadalmi kirekesztődésének mozgásformái a rendszerváltás utáni Magyarországon. Budapest, 2010, ELTE Eötvös Kiadó. 123.o

⁶¹ Alaptörvény XV. cikk

⁶² Itt hívnám fel a figyelmet ez számomra ige érdekes ellentmondásra. Már a felkészülés folyamán a szakirodalmakat és fogyatékosokkal kapcsolatos iratokat olvasva feltűnt valami. Több szabályozás s javaslat kapcsán éreztem azt, mintha az ebben megjelenő fogyatékos kép, sokkal közelebb állna a testi, mint a szellemi fogyatékosokhoz. Azt láttam, hogy például a testi fogyatékosokkal élők esélyegyenlőségének megteremtésére lényegesen több szabály, javaslat született. Ha csak a fogyatékosok számára fenntartott pakolókra, akadálymentesítésre vonatkozó törvényre, Braille-írással emlékművekre és gyógyszeres dobozokra, hangadó gyalogátkelő helyekre, járdán kialakított segédsávokra vagy a parlamenti közvetítés jeltolmácsolására gondolunk, azonnal kitűnik, hogy őket jóval több minden segíti a mindennapi életben való részvételre, mint fogyatékos társaikat. Ennek szemléltetéseképpen képzeljünk el egy olyan tárgyalást, ahol az alperes például süketnéma. Valószínűleg fel nem merülne annak lehetősége, hogy a tárgyalást jeltolmács nélkül folytassák le. De

Ha ezzel és a lábjegyzetben megfogalmazottakkal kapcsolatban újabb jogsérelemre akarnék hivatkozni, akkor minden bizonnyal a megfelelő tájékoztatáshoz való jogra⁶³, és a diszkrimináció tilalmára⁶⁴ hivatkoznék. Ezzel az ignoráns eljárási móddal ugyanis egyrészt csakis eltérő tulajdonságai miatt fosztanak meg egy személyt a jogaitól, másrészt pedig szemet hunynak afelett, hogy speciális igényeikből fakadóan lehet, hogy a mentálisan sérült személy a körülötte zajló események és az elhangzottak csak egy igen kis százalékát lesz majd képes megérteni.

Ebben a részben azonban nem a jogsérelmekre kívánom helyezni a hangsúlyt, hanem inkább a peres eljárás emberi tényezőire.

Alperesként tehát adott egy nagy valószínűséggel valamilyen mértékben mentálisan sérült egyén, aki nem tudja pontosan mi is történik körülötte. De tegyük fel, hogy mondjuk teljesen tisztában van az eljárás következményivel. Attól a gondolattól, hogy egyedül, segítség nélkül (ha például családtagjai kérték a felnőtt személy gondnokság alá helyezését, valószínűsíthetően itt már nemigen fognak az ellen felszólalni) álljon a bírói ítélőszék előtt, bármelyik egyébként kiegyensúlyozott, egészséges embernek is görcsbe rándulna a gyomra és meglehetősen kiszolgáltatottnak érezné magát. Ehhez vegyük hozzá – veleszületett mentális betegség esetében az élethosszon át tartó kirekesztettséget és megalázottságot, és annak tényét, hogy adott esetben egy számunkra ismeretlen hivatal, vagy hivatalnok kérte a gondnokság alá helyezésünket⁶⁵, akin ezt még csak számonkérni sem tudjuk. Számolni kell azzal a pszichológia ráhatással, amit egy „elmebeteg” vagy „fogytékos” stb. stigma, személyiségbe való beágyazódása jelent.

Továbbá nem szabad figyelmen kívül hagyni a rendszer egyik legfontosabb elemét, még hozzá a bíróságok és általában a törvényhozás tekintélyét. Egészen máshogy hat egy mondat akkor, ha mondjuk két ember magánbeszélgetésében hangzik el, vagy ha hallgatóság előtt, hivatalos ember szájából. Így ivódik be a gondnokoltak személyiségébe szépen lassan a gondolat, az eljárás megkezdésétől (vagy még annál jóval korábbról), hogy bizony velük

ugyanaz a helyzet a bevándorlók ellen induló peres eljárásokkal is. Még ha a gyakorlatban nem is mindig valósul meg, de szabályozás mindenképpen van arra nézve, hogy a tisztességes eljáráshoz való jog keretében az alperesnek biztosítani kell, hogy anyanyelvén, vagy valamilyen közvetítő nyelven, de nyomon követhesse saját tárgyalásának menetét.

Ezzel szemben ezekben a gondoksági ügyekben szakember segítsége még csak fel sem merül. Pedig a szellemi fogyatékkal élők bizonyos kognitív területeken megnyilvánuló hátrányai sok esetben (például idegennek ható jogi szaknyelv esetén) éppen olyan szűrőt tudnak jelenteni, mint egy idegen nyelv, vagy a sükettség. Emberi Jogok Európai Egyezménye 6.cikk

⁶³ Az Emberi Jogok Európai Egyezségokmányának 6. cikkének kiegészítő értelmezése.

⁶⁴ Alaptörvény XV. cikk, Emberi Jogok Európai Egyezségokmánya 14.cikk

⁶⁵ A helyzetet jól illusztrálja bemutatja dr. Molnár Erzsébet esete :

<http://www.youtube.com/watch?v=PBgao8ZklGY&feature=plcp>

valószínűleg tényleg valami nagy gond lehet, ha ilyen fontos hivatalok és komoly emberek is úgy ítélik meg.

Az orvosszakértő

Adott egy munkáját tisztességgel elvégezni kívánó, sok-sok éves praxissal rendelkező elmeorvos, aki tisztában van azzal, hogy a mentális zavarok, diagnosztizálása és gyógyítása sokszor hosszú éveket vesz igénybe.

A gondnokság alá helyezési eljárásokban a pszichiáter vagy orvosszakértő ezzel szemben leggyakrabban egy, maximum két alkalommal találkozik a vizsgált személlyel, akkor is nagyjából 15–60 percre. Ezalatt minden szakmai tapasztalatát bevetve a beteg által elmondott, és a harmadik személytől származó információk alapján kell döntenie egy az egyén talán egész további életét befolyásoló dologról. De vajon ennyi idő és információ birtokában hány szakember akarna és tudna nyugodt szívvel ilyen súlyos diagnózist felállítani?

A helyzet feloldására két megoldás kínálkozik. Az egyik, ha az egész eljárásra jellemző módon, kissé felületesen, az előzetes információkra támaszkodva az elvárásoknak megfelelően állít fel diagnózist, vagy pedig a döntést minél inkább másra igyekszik hárítani. Ahogyan azt Szabó Péter pszichiáter is megfogalmazza: *„A cselekvőképtelenség kategóriájába az kerül, akinek a belátási képessége állandó jelleggel és teljességgel hiányzik, életkora vagy betegsége miatt. Elgondolkodtam azon, hogy vajon miért írják le olyan nehezen ezt a pszichiáterek. A gyámügy vagy a bíróság miért hiányolja a véleményünkből ezeket a kulcskifejezéseket. Azt gondolom azért, mert ezek meglehetősen súlyos értékelések. Jelen körülmények között nagyon súlyos következményekkel járnak a joggyakorlatban, éppen ezért – nem tudom mennyire tudatosan vagy tudattalanul – a pszichiáter hárítja ennek a kérdésnek a megválaszolását, noha a gyakorlatban a kompetencia orvosi kérdés, pszichiátriai kérdés és megkerülhetetlen is”⁶⁶.*

Ebben már tisztán látszik a gondnoksági ügyek egyik igen fontos eleme, a felelősség áthárítása. Teljes mértékben érthető ugyanis hogy egy lelkiismeretes elmeorvos, arra a kérdésre, hogy: *A vizsgált személy cselekvőképese-e vagy nem?*, nem tud egyértelmű választ

⁶⁶ TASZ: *Ki a kompetens?* Budapest, 2001, Társaság a Szabadságjogokért. 27.o

adni, holott a bíróság nyilvánvalóan ezt várná tőle⁶⁷. Ilyen véleményt azért is nehéz mondani, mert mind a kizáró, mind pedig a korlátozott gondnokság alá helyezés esetében a döntés egyfajta *állapotjelleg konzervál*⁶⁸.

Ez tulajdonképpen azt jelenti, hogy még pár évvel ezelőtt is, a diagnózis gyakorlatilag végérvényesnek minősült. Még így is, hogy manapság a gondnokoltaknak már joga van gondnokság alá helyezésük felülvizsgálatát kérni, a diagnózist gyakorlatilag a legközelebbi felülvizsgálatig érvényesnek tekintik. Pedig tudvalevő, hogy a mentális betegségeknek nem sajátja az állandóság és, hogy a mai orvostudományi eszközökkel igen sok beteg, még ha nem is gyógyítható, de kezelhető, vagy tünetmentessé tehető. A cselekvőképtelenség tehát nem egy konstans állapot. Ez pedig egy egészen különleges problémát vet fel például a választójog esetében. A törvény ezt külön vizsgálathoz köti, ám semmiféle támpontot nem ad nem orvosoknak sem bírának a tekintetben hogy mégis hogyan kéne ezt vizsgálni.

Dr. Pető Katalin a VIII. kerületi Pszichiátriai Gondozó vezetője így nyilatkozott: „*Sajnos azt, hogy mit lehet és mit nem, azt nem csak a korlátozott vagy kizáró gondnokság alatt lévő beteg nem tudja, hanem mi sem. Egy csomó dolgot nem tudunk, nem kapunk róla tájékoztatást, nincs óla eligazítás, nincs róla szóróanyag, nincs róla semmi.*”⁶⁹ Költői kérdésnek számít, hogy alapjogi, vagy egyéb korlátozásokat ilyen körülmények között el lehet-e egyáltalán elrendelni. Nyilvánvalóan nem.

„Én csak azt az egyet nem értem, hogy miért kétféle szakértői vélemény jelenik itt meg. Megjelenik az egészségügyi oldala, megjelenik a jogi oldala, és a kettő között, ami valójában az adott betegnek a képességét meghatározza, meg kéne jelenjen egyfajta szociális prognózis. Az nincsen. Hogyan fogja tudni meghatározni akár a bíró, vagy akár az elmeorvos-szakértő, hogy az adott beteget milyen jogaiban lehet korlátozni, és milyen jogát lehet meghagyni akkor, ha nem gondolja azt végig egy arra képzett szakember, hogy az adott betegnek milyen szociális támogatásokkal, milyen ellátórendszerben, milyen segítségre van szüksége.”⁷⁰

Arra sincsen sem útmutatás, sem gyakorlat, hogy például a választójog korlátozásának kérdésében hogyan kellene eljárni az egyes orvosszakértőknek. Van- e szabályozás arra

⁶⁷ Fontos tudni, hogy a becslések szerint az ítéletek több, mint 90%-a az orvosszakértői véleményezés alapján dől el.

⁶⁸ TASZ: *Ki a kompetens?* Budapest, 2001, Társaság a Szabadságjogokért. 28.o

⁶⁹ TASZ: *Ki a kompetens?* Budapest, 2001, Társaság a Szabadságjogokért. 34.o

⁷⁰ Takács Ilona (Megyei Gyámhivatal) TASZ: *Ki a kompetens?* Budapest, 2001, Társaság a Szabadságjogokért. 34.o

vonatkozóan, hogy például milyen kompetenciák⁷¹ meglétéhez köti a választójog megtartását? Tudtommal nincs. De ha lenne is, hogyan méri azokat? Tesztekkel, mint gyermekeknél, vagy maradna az egyéni orvosszakértői elbírálás?

A kompetenciák kérdése többek között azért is ingoványos talaj - ennek ellenére rövid tárgyalását igen fontosnak tartom, mert az utóbbi pár évben több, általános –és középiskolások között végzett kompetencia teszt eredménye jelent meg, melyek meglehetősen lesújtó épet festenek a mai fiatalok általános állapotáról.

Ha a választójoghoz szükséges kompetenciaterületeket keresünk, vajon mi alapján választják kis a szükséges kompetenciákat és milyen szabályokat szabnak a vizsgálatokhoz? Hiszen egy „Rendelkezik-e 'Kiss Péter' a megfelelő szintű kognitív kompetenciával, ahhoz, hogy választójogát megtarthassa és a választásokon megfontolt felelős döntést hozzon? Igen, vagy nem?” – elbírálási kerettel gyakorlatilag ugyan oda lyukadunk ki, ahonnan elindultunk, mégpedig, hogy egy személy képességeinek és személyiségének vizsgálata ilyen módon nem lehetséges, vagy legalábbis nagy torzításokat von maga után.

Létezhet-e egyáltalán politikai kompetencia teszt?

És még egy cseppet sem elhanyagolható kérdés: Megfelelő szabályozások nélkül (de akár azzal együtt is), hogyan küszöböli majd ki a rendszer az orvosi diagnózisok és vélemények szubjektivitását? Nevezetesen, hogy két különböző elmeorvosi szakértő esetleg egymástól nagyon eltérő képességű emberektől vonja majd meg a szavazati jogot, illetve, hogy míg mondjuk egy gödöllői orvos alacsonyabb, addig egy szolnoki orvos magasabb szubjektív követelményszintet állapít meg a betegekkel kapcsolatban.

Mi következik tehát abból, ha olyan feladatköröket utalunk ki különböző szakembereknek, amelyről egyedül nem tudnak dönteni, mert nem csak az ő hatáskörüket érinti? Nagy valószínűséggel ki fognak alakítani ez olyan ügymenetet, mely bár több ponton

⁷¹ „Az öröklött és a tanult pszichikus feltételek közös neve” - Kompetensnek lenni, annyi, mint „illetékesnek”, „hozzáértőnek” lenni. Olyan helyzetben lenni, amelyben intézkedni, dönteni, és cselekedni tudunk, tágabban értelmezve meg tudjuk oldani a problémát, illetve bánni tudunk a környezetünkkel. Eddig képességekről beszéltünk, ennek nyomán pedig, képességiánnyról és képességfejlesztésről.

Kompetenciák fajtái:

- *Személyes kompetencia:* a személyes szükségletek kielégítését és a személyes érdekek érvényesítését teszi lehetővé szociális kölcsönhatások nélkül. Motívumokból, képességekből és készségekből áll.
- *Kognitív kompetencia:* az információkezelés motívum- és képességrendszere. Elemei a kommunikatív, a gondolkodási, a tudásszerző és a tanulási kompetencia
- *Szociális kompetencia:* a szociális aktivitás pszichikus rendszere.
- *Mozgásos kompetencia:* mozgáskultúrán, fizikai alapokon nyugvó képességrendszer.

megkérdőjelezhető, mégis az alapproblémát megoldja – minden esetben egyértelmű jogerős döntés születik.

A bíró

A bíró személye az eljárás valószínűleg legproblematicusabb részét képezi. Végző soron ugyanis ő hozza meg az ítéletet a felnőtt személy gondnokság alá helyezéséről és választójogának elvételéről.

De mégis mi alapján?

Sajnos tudomásunk van arról, hogy legtöbbször a bírói döntés pontosan követi az orvosszakértői véleményt. AZ azonban nem nyilatkozik arról, hogy az egyént kizáró, vagy csak korlátozott gondnokság alá kell-e helyezni.

Akkor mi alapján dönt ebben a kérdésben a bíró? Nagy valószínűséggel ő is azt az utat fogja választani, hogy úgy cselekszik, ahogyan a gyakorlat általában.

Teljesen érthetőnek tartom, hogy egy bár a szakmájához remekül értő szakember, az ő hatáskörébe nem tartozó ügyekben, sokszor a legkevesebb bonyodalommal járó döntést hozza majd meg, tehát automatikusan meg fogja állapítani a felnőtt cselekvőképtelenségét. Azon kívül nyilván nyomás helyeződik rá pusztán az által, hogy valaki az adott ügyet valaki elindította, azaz valaki (lehet az akár a Gyámhatóság is) az alperes belátás képességeit korlátozotttnak találja.

A választójog kapcsán viszont ez egy igen érdekes kérdést vet fel. Hol jelenik meg a teljes és korlátozott cselekvőképesség különbség a választójog korlátozásában. Arra nyilvánvalóan nincs lehetőség, hogy a választójogot valamilyen mértéken korlátozzuk, ennek ellenére akkor sem igazságos, hogy egy korlátozottan cselekvőképes ember sem tarthatja meg választójogát.

Azzal, hogy a szabályozás még ezt az átmenetet nem engedi meg, a bíró még nehezebb helyzetbe kerül. Segítséget pedig semmilyen formában nem tud igénybe venni, hiszen nincs ide vonatkozó irodalom, nincsenek jogesetek a témában sem központi ajánlások vagy lefektetett szabályok.

Ez az egyébként az eljárás minden egyes fázisát és résztvevőjét érintő állapot egyenes vonja maga után a bírói döntések automatizálódását.

Hiába kötjük tehát külön bírói ítélethez a választójog korlátozását, ha a döntés meghozatalához semmiféle támpontot, segítséget nem adunk.

Összegzés

Összességében azt gondolom, hogy amíg ezt a fajta átláthatatlanságot meg nem szünteti a törvényalkotás, addig gyakorlatilag semmi esély nincs a változásra.

A problémakör ugyanis igen kiterjedt, hiszen nem specifikusan csak a mentális sérülteket érinti, gyökerei ennél sokkal mélyebben vannak: a választójog általános szabályozatlanságánál.

A hiányosság olyannyira nyilvánvaló, hogy magam is szinte azonnal szembesültem, mikor nekikezdtem a dolgozattal kapcsolatos kutatómunkának.

A kapcsolódó szakirodalmak nagy része ugyanis többnyire gyakorlati oldalról közelíti meg a választójog kérdését, és bár praktikus információk és jogszabályok tömkelegét sorakoztatják fel, az elméleti háttér szinte minden esetben hiányzik.

Ha ez az összekapcsolás megtörténne, rájönnénk, hogy egy gondnokság eljárás igen sokszor olyan helyzetbe kényszeríti a társadalom tagjait amely – jelen kreált fogalmi keretek között – csak a létezéshez való jogot lenne képes biztosítani.

Talán ha ilyen módon ezeket az eseteket összeköthetnénk ezzel a korlátozhatatlan alapjoggal, akkor talán nagyobb sikereket érhetnénk el, a szellemi fogyatékkal élők és a gondnokoltak jogvédelmében.

A téma aktualitása

A választójog kérdése a közelmúltban az előzetes Központi Névjegyzékbe vétel kapcsán került elő. A T/8408-as törvényjavaslatot a köztársasági elnök az Alkotmánybíróság elé küldte előzetes normakontrollra, mivel annak 88§, 92§, 144§, 151§, 152§ (5), és 353§ (4) paragrafusai és bekezdéseivel kapcsolatban alkotmány-ellenesség merült fel.

Ezek közül a 88§ tartalmazza a névjegyzékbe vétel kötelezővé tételét, és annak részleteit. Ebben az esetben a Köztársasági elnök az Alkotmány XXIII. cikkében szereplő alkotmányos alapjog, a választójog aránytalan korlátozására hivatkozva kérte a törvényjavaslat felülvizsgálatát. A kérelmem a névjegyzékbe vétel lakóhelyhez kötöttsége

miatt tartotta több társadalmi csoportra nézve is különösen károsnak a szabályozást, az AB viszont a vizsgálatot kiterjesztette a névjegyzékbe vétel folyamatának egészére.

Első lépésként, 45/2012 (XII.29.) határozatában megsemmisítette az Általános rendelkezések 23. cikk (3)-(5) bekezdéseit, melyek a választójog korlátozásának lehetőségeire vonatkoztak.

2013. január 4.-én az AB I/3653/2012 határozatában, a 88§ laccím szerinti névjegyzékbe vételre vonatkozó szabályozását alkotmányellenesnek minősítette, a névjegyzék létrehozására és alkalmazására pedig előírásokat fogalmazott meg.

Amiért ez a dolgozatom szempontjából releváns, az a választójog aránytalan korlátozása, illetve az Alkotmánybíróság indoklása az aránytalan korlátozás és alkotmányellenesség mellett.

Határozatban az AB először beidézi az Alaptörvény ide vonatkozó bekezdéseit, melyekben megfogalmazódik, hogy Magyarország demokratikus jogállam⁷², mely védi, és tiszteletben tartja az emberek elidegeníthetetlen jogait⁷³, védi az egyének és közösség jogait⁷⁴, illetve az alapvető jogok korlátozásának lehetőségét a szükségesség és arányosság elve alapján⁷⁵. Beidézi továbbá a XV. cikk (1), az egyének jogképességére vonatkozó bekezdését, illetve a XXIII. cikket, az állampolgárok választójogáról. Ezen kívül hivatkozik még az Alaptörvény Q) cikkére, ami a magyar és nemzetközi jog összehangolásáról szól.

Esetemben ez azért érdekes, mert olyan szabályozások alapján nyilvánítja a törvényjavaslat egyes részeit alkotmányellenesnek, amelyeket én szinte kivétel nélkül említettem a dolgozatomban, és amik alapján a gondnokság alá helyezett választójogától való megfosztása, vagy annak korlátozása ugyanúgy alkotmányellenesnek tekinthető, mint a névjegyzékbe való regisztráció lakóhelyhez kötése.

A 3.5 pontban a nemzetközi és hazai szabályozás összhangja kapcsán hivatkozik az Európai Emberi Jogi Egyezmény és az 1. Kiegészítő Jegyzőkönyv ide vonatkozó szabályaira, a Helsinki Bizottság által kiadott Good Practice in Electoral Matters című ajánlásra, illetve az Európai Emberi Jogi Bíróság a választójoggal kapcsolatos joggyakorlatára.

Az Egyezmény és a Bíróság joggyakorlatánál külön kiemelik, hogy mennyire fontos az ehhez és a nemzetközi joghoz való felzárkózás és az összhang kialakítása. Ezen indoklás és a dolgozatom témája kapcsán ugyanaz a probléma merül fel, mint az Alaptörvénnyel kapcsolatban, mégpedig, hogy a gondnokság alatt állók választójogának alkotmányos

⁷² Alaptörvény B) cikk (1)

⁷³ Alaptörvény 1.cikk (1)

⁷⁴ Alaptörvény 2.cikk

⁷⁵ Alaptörvény 3.cikk

szabályozása sem a nemzetközi elvekkel, sem a Helsinki Bizottság ajánlásával, sem pedig a strasbourgi joggyakorlattal nincs összhangban. Bár magyar esetet az AB az indoklásban nem idéz (mert ehhez hasonló magyar ügy nem volt a bíróság előtt), érdekesnek találom, hogy míg az egyik ügyben ezekre a dokumentumokra is hivatkozik, mikor a törvényjavaslat alkotmányellenességét és az aránytalan jogkorlátozást vizsgálja, addig például a gondnokoltak választójogának korlátozása kapcsán, amivel kapcsolatban viszont van két elmarasztaló strasbourgi ítéletünk is, elfogadja ugyanezt, sőt a nagyobb mértékű jogkorlátozást is.

Idéz például a Mathieu-Mohin és Clerfayt, 52. §, Gitonas és társai kontra Görögország, esetekből, ahol a Bíróság kimondja, hogy bár az egyes államok nagy szabadságot élveznek a választójog szabályozása kapcsán, figyelembe kell venniük, hogy a túlzott korlátozás nem üresíti-e ki magát a jogot, mert az semmilyen esetben nem indokolható.

A 3. pontban hivatkozik továbbá az állam választójoggal kapcsolatos intézményvédelmi kötelességére, illetve kimondja, hogy a demokratikus jogállamban az választójog és annak „aktív aspektusa” nem számíthat privilégiumnak, a Hirst és Sitaropoulos és Giakoumopoulos döntések kapcsán pedig kimondja, hogy az állam kötelessége a jogok kiterjesztésének és nem korlátozásának elősegítése.

A 4. pontban szintén az állam aktív szerepvállalásának kötelességét fogalmazza meg⁷⁶. Alanyi jogként tekint a választójogra, melyet az állam nem korlátozhat alaptörvény-ellenesen.

Az. 5.1. pont a demokratikus legitimitásról szól, ami korábban már én is említettem, hogy a gondnokság alá helyezettnek estében ennek demokratikus deficitje a választójog korlátozása miatt kiugróan magas.

Az 5.2 pontban megállapítja a korlátozás Alaptörvényben lefektetett szabályait. Azt, hogy ezen szabályozás és a fentebb említett hivatkozások, logikai kifejtések ellentéteit nem vizsgálja, nem lehet bírálni hiszen a kérelem nem erről szólt.

Szerintem viszont nagyon érdekes lenne megvizsgálni azt a logikát, ahol az, amire hivatkozunk tulajdonképpen ellentétes egyrészt önmagával (Alaptörvény egyes bekezdései), másrészt pedig az általunk hivatkozott más elemekkel.

⁷⁶ „A választójog gyakorlásának biztosítása érdekében az államnak aktív magatartást kell tanúsítania. A választójog intézményvédelmi oldalán az állam a választójog gyakorlását lehetővé tevő, azt elősegítő szabályok megalkotására, és azok érvényesítésére köteles. Az állam intézményvédelmi kötelezettségéből következik, hogy nem gördíthet olyan akadályt a választójog gyakorlása elé, amely a választási részvételt alaptörvény-ellenesen korlátozná. A választójog, mint alanyi jog érvényesíthetőségének feltétele tehát, hogy az állam a választójog gyakorlását biztosítsa, és azt megfelelő garanciákkal védje.”

Illetve felmerül a kérdés, hogy ha ez egyik esetben figyelembe vesszük az előírásokat, akkor a másik esetben mégis miért hozunk azzal ellentétes törvényeket, illetve, hogy ezek a törvények egyértelmű jogsértő jellegük ellenére hogyan maradhatnak mégis benn az Alkotmányban vagy más törvényekben.

Utómunkák, jövőbeni tervek

A dolgozat megírása közben sokat gondolkodtam arról, hogyan lehetne ezt a tudást a gyakorlatban hasznosítani, milyen továbblépési lehetőségek állnak előttem.

A felvetett témák szinte mindegyikét további kutatásra érdemesnek tartom, ám erre jelenleg kivitelezhetetlen.

Érdekesnek és hiánypótlónak tartanám azonban néhány bírósági eljárás konkrét megfigyelését és elemzését, esetleg az eljárásban való részvétel valamilyen lehetőségével összekötve. Különös tekintettel azokra az ügyekre, amelyek kizárólagosan a választójog korlátozását érintik majd. Annak érdekében ugyanis, hogy a fennálló vagy bevezetésre kerülő szabályozási rendszer valódi elemzését lehessen adni, annak minél mélyrehatóbb megismerése szükséges. Ennek pedig jelenleg még igen híján vagyunk.

Továbbá az utolsó bekezdésében megfogalmazott kérdés kapcsán szükségesnek tartanám az annak körbejárását, hogy az említett részleges ellentmondások tekintetében, a mostani AB határozat hogyan tudná segíteni a gondnokoltak ügyével kapcsolatos előrelépést.

Ezen kívül további vizsgálatra érdemes a dolgozaton alapját képező gondolamenet, a választójog konkrét meghatározásának hiánya miatt a konkrét jogi esetekben felmerülő tanácsstalanság és felelősségelhárítás mechanizmusa.

Utószó

Képzeljük el, hogy mi lenne, ha az élethez való joghoz hozzárendelnénk az összes többi alapjogot és érvényesülését attól tennénk függővé, hogy hány komponenst és milyen minőségben teljesít. Hiszen az élet alapvetően mégis csak egy megfoghatatlan fogalom, amelyről mindenki azt gondolja tudja mit jelent, de valahogy mégsem sikerül senkinek meghatároznia.

Személy szerint az élethez való jogot azon felül, hogy számomra kissé általános, egy kicsit passzívnak is tartom. Úgy tűnik, mintha sok esetben az élethez való alapvető jogot biztosítottnak tekintenék, pusztán attól, hogy az egyén élete közvetlenül nincs veszélyben, tehát lényegében él, létezik.

De vajon ez-e az a tartalom, amit a jogalkotó ezen jog megalkotásakor ki szeretett volna fejezni?

Nem gondolom, hogy azt az élethez való jogot egy a határmenti több száz fős pszichiátria intézményben eltöltött 40 év, vagy az öntudatlan ágyhoz kötött állapot, esetleg a valamely idősek otthonában való megöregedés esetén is kimerítettnek lehetne tekinteni.

Bibliográfia

BÁNFALVI G., DANÓ R., KOVÁCS M. : *Útmutató az új Polgári Törvénykönyv cselekvőképességi szabályaihoz*. Budapest, 2010, Értelmi Fogyatékossgal Élők és Segítőik Országos Szervezete.

BORZA BEÁTA, LUX ÁGNES (szerk.): „*Méltóképpen másképp*”. Budapest, 2010, ÁJOB Projektfüzetek 2010/2.

BERTA ZSOLT: *Választójogi Kézikönyv*. Budapest, 2006, Dialóg Campus Kiadó.

DEZSŐ MÁRTA: *Új választási rendszerek*. Öt közép-európai ország parlamenti választási törvénye. Budapest, 1998, Országos Választási Iroda.

GOMBOS G., HOFFAMAN I., KÖNCZEI GY., NAGY Z., SZABÓ G.: *A támogatott döntéshozatal elmélete és gyakorlata*. Jegyzet. Budapest, 2009, Eötvös Lóránd Egyetem Bárczi Gusztáv Pedagógiai Kar.

GURBAI S., KOVÁCS M.: *Gondolatok a Fogyatékossgal élő Személyek Jogairól szóló ENSZ Egyezmény 12. cikkéről és a vonatkozó magyar jogszabályokról*. Budapest, 2007, ÉOFÉSZ.

HALMAI G., TÓTH G.: *Emberi Jogok*. Budapest, 2008, Osiris Kiadó.

JOBBÁGYI GÁBOR: *Orvosi Jog*. Hippokratésztől a klónozásig. Budapest, 2007, Szent István Társulat.

JOBBÁGYI GÁBOR: *Személyi és családi jog*. Győr, 2008, Szent István Társulat.

KENTELBACH J. DR., MUHI E., UDVARI M. DR., GESKÓ S. DR., IVÁNYI K.: *Antidiszkriminációs Kézikönyv*. Budapest, 2007, Colne Design Kft.

KONDOROSSY F. DR., UTTÓ GY., VISEGRÁDI A. DR.: *A bírói etika és a tisztességes eljárás*. Budapest, 2008, Magyar Közlöny Lap-és Könyvkiadó Kft.

LEGÉNY KRISZTIÁN (szerk.): *Összehasonlító alkotmányjog*. Budapest, 2006, Complex Kiadó.

MDAC: *Gondnokság és emberi jogok Magyarországon*. A gondnokság jogintézményének és gyakorlatának elemzése. Budapest, 2007. Központ a Mentális Sérültek Jogaiért Alapítvány.

RYTKÓ EMÍLIA: *A fogyatékos emberekre vonatkozó választójogi és egyéb szabályok*. Budapest, 2002, Országos Választási Iroda.

RYTKÓ EMÍLIA, DEZSŐ M., NAGYNÉ SZEGVÁRI K.: *A választójog*. Budapest, 2002, Press Pulica Kiadó.

SZÉKELY LÁSZLÓ: *Magyar Polgári Jog*. Budapest, 2007, Eötvös József Könyvkiadó Bt.

TASZ: *Ki a kompetens?* Budapest, 2001, Társaság a Szabadságjogokért.

VERDES TAMÁS – TÓTH MARCELL: *A per tárgya*. Gondnokság alá helyezett személyek társadalmi kirekesztődésének mozgásformái a rendszerváltás utáni Magyarországon. Budapest, 2010, ELTE Eötvös Kiadó.

Internetes hivatkozások

1959. évi IV. törvény a Polgári Törvénykönyvről

http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=95900004.TV

2009. évi CXX törvény a Polgári Törvénykönyvről

<http://www.complex.hu/kzldat/t0900120.htm/t0900120.htm>

2010. évi LXXIII. törvény a Polgári Törvénykönyvről szóló 2009. évi CXX. törvény hatályba nem lépéséről, valamint az ezzel összefüggő törvénymódosításokról

<http://www.complex.hu/kzldat/t1000073.htm/t1000073.htm>

2012. évi ... törvény az új Polgári Törvénykönyvről

<http://www.parlament.hu/irom39/07971/07971.pdf>

A Fogyatékkal élő személye jogairól szóló Egyezmény és az ahhoz kapcsolódó Fakultatív Jegyzőkönyv

<http://www.szmm.gov.hu/main.php?folderID=16485>

Emberi Jogok Európai Egyezménye (magyarul)

http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/01BD2C9F-96C5-4AC7-A4F6-389A89ACEE24/0/HUN_CONV.pdf

A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya

http://www.menszt.hu/informaciok/emberi_jogok/egyezsegokmany_ii

Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R(99)4. számú ajánlása

http://www.coe.int/t/e/social_cohesion/soc-sp/Action%20Plan%20Hungary.pdf

Európai Szociális Charta (módosított)

http://www.kszsz.org.hu/html/dokumentumok/modositott_europai_szocialista_karta.pdf

1997. évi XXXI. tv a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról

http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99700031.TV

2013 január 4. AB határozat

<http://www.mkab.hu/download.php?h=370>